

МАЪРУЗАЛАР БЎЙИЧА ТАРҚАТМА МАТЕРИАЛ

“Маъмурий жавобгарлик”

Маъруза мавзуси: Маъмурий ҳуқуқбузарлик ва унинг юридик таркиби.

Маърузачи: Р.Алтиев

1. МАЪРУЗАНИНГ НАТИЖАЛАРИ:

Маърузанинг асосий мақсади:

Маърузада “Маъмурий жавобгарлик” модулининг 3-мавзусини ёритишга мўлжалланган режадаги “Ҳуқуқбузарлик тушунчаси. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг мазмуни. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг юридик хусусиятлари. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг бошқа ножўя хатти-ҳаракатлардан фарқи. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг жиноятдан фарқи. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг юридик таркиби тушунчаси. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объекти. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объектив томони. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъекти. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъектив томони.” ҳақидаги асосий тушунчаларни бериш ва талабаларда мазкур ҳуқуқ институтлари ҳақида тегишли билимларни шакллантиришдан иборат. Маъруза жараёнида мавзуга доир муаммоли масалалар юзасидан савол-жавоблар ўтказилади, амалиёт таҳлил қилинади, муаммоли масалалар бўйича тарқатма материаллардан фойдаланилади.

Маъруза натижасида талаба:

- маъруза юзасидан тегишли тушунча, билим, кўникма ва тажрибага эга бўлиш имкониятига эга бўлади;
- маъруза бўйича тегишли мисоллар ва масалалар устида ишлаш, ўз муносабатини билдириш, маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги моддий ва процессуал қонун нормаларини қўллай олиш кўникмасига эга бўлади;
- ўз жавобини асослаш, танқидий фикрлаш, оппонентни эшитиш кўникма ва қобилиятини шакллантиришга эришилади;
- тарқатма материалларни ўрганиш, ўз муносабатини билдириш, қонунларни амалётга қўллай олиш тайёрлаш кўникмасига эга бўлади;

2. МАВЗУ БЎЙИЧА ДАРС ОЛИБ БОРИШ МЕТОДИКАСИ:

- ✓ Маърузани ўтиш жараёнида технологик харитада кўрсатилган ахборот-коммуникатив ва замонавий педагогик технологиялардан фойдаланилиши назарда тутилади;
- ✓ Маъруза мавзусининг долзарблиги, ўрганилганлик даражаси, бу соҳада амалга оширилаётган ислохотлар мазмуни ҳақида тушунча берилади;
- ✓ Мавзуга оид миллий ва халқаро норматив ҳужжатлар билан таништирилади ва таҳлил қилинади;
- ✓ Режа асосида слайдлар ёрдамида маъмурий ҳуқуқбузарлик ва унинг юридик таркиби тушунтирилади;
- ✓ Мунозарали (назарий) саволлар ўртага ташланади ва уларга баҳо берилади;
- ✓ Муаммоли масалалар тарқатилади ва уларнинг ечими эшитилади;
- ✓ Зарурият туғилганда, масала ва саволлар уйга топшириқ сифатида берилади;
- ✓ Асосий тушунчалар, савол-жавоблар умумлаштирилиб, маърузага якун ясалади.

3. ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАР:

- **Маъмурий ҳуқуқбузарлик** деганда (фактик асоси) - қонун ҳужжатларига биноан маъмурий жавобгарликка тортиш назарда тутилган, шахсга, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига, мулкчиликка, давлат ва жамоат тартибига, табиий муҳитга тажовуз қилувчи ғайриҳуқуқий, айбли (қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасида) содир этилган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик тушунилади.
- **Ижтимоий хавfli қилмиш** – бу ижтимоий муносабатларга маълум бир зарар келтирадиган ёки келтириши мумкин бўлган қилмишдир.
- **Маъмурий ҳуқуқбузарлик таркиби** – бу маъмурий ҳуқуқ меъёрлари билан ўрнатилган хусусиятларнинг йиғиндиси бўлиб, уларнинг мавжуд бўлиши билан аниқ бир қилмишлар – маъмурий ҳуқуқбузарлик сифатида тан олинади.
- **Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объекти** – бу маъмурий ҳуқуқ меъёрлари билан ўрнатилган ва муҳофаза этиладиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.
- **Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объектив томони** – бу ҳуқуққа хилоф қилмишдир, яъни маъмурий ҳуқуқбузарлик объектига қаратилган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик, унинг хусусиятлари, шунингдек, уни содир этиш (ёки содир этмаганлик) шароитлари ҳисобланади.
- **Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъектив томони** – бу ҳуқуқбузарлик субъекти (жисмоний шахс)нинг ҳуқуққа хилоф ҳаракат ёки ҳаракатсизлик ҳамда унинг оқибатларига нисбатан руҳий муносабати ҳисобланади.

4. МАЪРУЗАНИНГ АСОСИЙ МАСАЛАЛАРИ:

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тушунчаси ва хусусиятлари. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 10-моддасига биноан эса, маъмурий ҳуқуқбузарлик деганда (фактик асоси) - қонун ҳужжатларига биноан маъмурий жавобгарликка тортиш назарда тутилган, шахсга, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига, мулкчиликка, давлат ва жамоат тартибига, табиий муҳитга тажовуз қилувчи ғайриҳуқуқий, айбли (қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасида) содир этилган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик тушунилади.

Ижтимоий хавfli қилмиш – бу ижтимоий муносабатларга маълум бир зарар келтирадиган ёки келтириши мумкин бўлган қилмишдир. Бундай хатти-ҳаракатларнинг йиғиндиси маълум бир тарихий шароитда, жамиятнинг мавжуд бўлишига таъсир кўрсатиши мумкин. Шу сабабли, барча ҳуқуқбузарликни (шунингдек, маъмурий ножўя хатти-ҳаракатларни) ижтимоий хавfli қилмиш деб топиш мумкин эмас.

Баъзи бир ҳуқуқшунос олимлар, маъмурий ножўя хатти-ҳаракатларда ижтимоий хавф мавжуд бўлишини, бутунлай инкор этишади. Лекин шу ҳолатга ҳам эътибор бериш керакки, умумий қоидага тўғри келмаса ҳам, баъзи бир ножўя хатти-ҳаракатлар ижтимоий хавfliни юзага келтириши мумкин.

Ножўя хатти-ҳаракатлар, одатда, ижтимоий хавfliлик хусусиятига эга бўлмасдан, ижтимоий зарарли қилмиш ҳисобланади.

Демак, жиноятнинг ножўя хатти-ҳаракатдан асосий фарқи, унда қилмиш ижтимоий хавfli ҳисобланади.

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг юридик таркиби тушунчаси.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик таркиби – бу маъмурий ҳуқуқ меъёрлари билан ўрнатилган хусусиятларнинг йиғиндиси бўлиб, уларнинг мавжуд бўлиши билан аниқ бир қилмишлар – маъмурий ҳуқуқбузарлик сифатида тан олинади.

Ҳар қандай ҳуқуқбузарлик таркиби сингари, маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳам: ҳуқуқбузарликнинг объекти ва объектив томони, субъекти ва субъектив томони каби хусусиятлар йиғиндисидан иборат бўлади.

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объекти. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объекти – бу маъмурий ҳуқуқ меъёрлари билан ўрнатилган ва муҳофаза этиладиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Бу, биринчи навбатда давлат бошқаруви соҳасида юзага келадиган ижтимоий муносабатлардир. Давлат бошқарувини ташкил этиш ва амалга ошириш жараёнида нафақат маъмурий ҳуқуқ меъёрлари билан, балки маъмурий-ҳуқуқий воситалар билан муҳофаза этиладиган бошқа ҳуқуқ тармоқлари (конститутсиявий, молия, ер, меҳнат ва ҳ.к.лар) меъёрлари билан тартибга солинадиган ижтимоий муносабатлар ҳам юзага келади. Шу сабабли, маъмурий ҳуқуқбузарлик объектига - маъмурий жавобгарлик меъёрлари билан ҳимоя қилинадиган ҳар қандай муносабатларни киритиш мумкин.

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объектив томони. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объектив томони – бу ҳуқуққа хилоф қилмишдир, яъни маъмурий ҳуқуқбузарлик объектига қаратилган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик, унинг хусусиятлари, шунингдек, уни содир этиш (ёки содир этмаганлик) шароитлари ҳисобланади.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик объектив томондан икки қўринишга эга:

биринчидан, маъмурий ҳуқуқбузарликни ҳаракат натижасида содир этиш. Ҳаракат – инсоннинг фаол ҳуқ-атвори ҳисобланади. Аксарият маъмурий ҳуқуқбузарликлар, объектив томондан шахсларнинг ҳаракати орқали содир этилади. Масалан, тухмат, ҳақорат қилиш, енгил тан жароҳати етказиш, ўрнатилган турли умуммажбурий қоидаларни бузишда ифодаланган ҳуқуқбузарликлар - ҳаракатлар натижасида содир этилади;

иккинчидан, маъмурий ҳуқуқбузарликнинг ҳаракатсизлик натижасида келиб чиқиши. Ҳаракатсизлик – инсоннинг пасив ҳуқ-атвори бўлиб, одатда, белгиланган вазифани, мажбуриятни бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаганликда ифодаланади. Масалан, мансабдор шахслар томонидан фуқароларнинг мурожаатларини ўз вақтида қўриб чиқмаганлик, ота-оналарнинг болаларни тарбиялаш ва уларга таълим бериш бўйича мажбуриятларни бажармаганлик, ҳокимият вакилининг қонуний талабларини бажармаганликда ифодаланган ҳуқуқбузарликлар – ҳаракатсизлик натижасида келиб чиқади.

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъекти. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъекти - бу 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахсдир.

Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларида маъмурий жавобгарликнинг субъектлари уч гуруҳга бўлинган:

1) умумий субъект – ҳар қандай 16 ёшга тўлган жисмоний шахс. Жумладан, ЎЗР МЖТКнинг 13-моддасида маъмурий жавобгарлик субъекти умумий ҳолда кўрсатиб ўтилган;

2) махсус субъект – умумий субъектларга қараганда ўзига хос хусусиятларга (қўшимча белгиларга) эга бўлган субъектлардир. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг махсус субъектига - мансабдор шахсларни, ҳайдовчиларни, вояга етмаганларни ва бошқаларни киритиш мумкин.

3) алоҳида субъект – интизом уставлари ёки хизмат тўғрисидаги низомлар татбиқ қилинадиган шахслар, масалан, ҳарбий хизматчилар ва йиғинга чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар, ички ишлар органларининг оддий аскарлар ва бошлиқлар таркибига мансуб шахслар. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг алоҳида субъектлари – махсус субъектларнинг алоҳида гуруҳини ташкил этади. Алоҳида субъектлар ҳам, махсус субъектлар сингари ўзига хос хусусиятларга эгадир.

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъектив томони. Ҳар қандай ҳуқуқбузарлик сингари, маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳам – ҳуқуққа хилоф айбли содир этилган қилмиш ҳисобланади. Ҳуқуқбузарнинг ҳуқуққа хилоф қилмишни содир этишда айби мавжуд бўлганида, уни жавобгарликка тортиш мумкин бўлади. Айб – бу содир этилган қилмишга

нисбатан шахснинг руҳий муносабатидир. Айб икки шаклда: қасд ва эҳтиётсизликда ифодаланган бўлиши мумкин. Айб - маъмурий ҳуқуқбузарлик субъектив томонининг мажбурий хусусияти ҳисобланади.

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъектив томони – бу ҳуқуқбузарлик субъекти (жисмоний шахс)нинг ҳуқуққа хилоф ҳаракат ёки ҳаракатсизлик ҳамда унинг оқибатларига нисбатан руҳий муносабати ҳисобланади.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик айбнинг икки шаклида ҳам, яъни қасддан ва эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 11-моддасига биноан маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги ғайриҳуқуқий эканлигини билган бўлса, унинг зарарли оқибатларига кўзи этган, юз беришини истаган бўлса ёки бу оқибатларнинг келиб чиқишига онгли равишда йўл қўйган бўлса, бундай маъмурий ҳуқуқбузарлик қасддан содир этилган деб ҳисобланади.

Маъмурий ҳуқуқбузарликни қасддан содир этиш икки кўринишда бўлиши мумкин:

а) тўғри қасд, яъни маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги ғайриҳуқуқий эканлигини билади, унинг зарарли оқибатларига кўзи етади ва унинг юз беришини истади;

б) эғри қасд, яъни маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги ғайриҳуқуқий эканлигини билади, унинг зарарли оқибатларига кўзи етади ва бу оқибатларнинг келиб чиқишига онгли равишда йўл қўяди.

Маъмурий ҳуқуқбузарликни эҳтиётсизлик орқасида содир этиш қуйидаги шаклларда намоён бўлади:

а) ўзига ишониш – шахснинг ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги зарарли оқибатларга олиб келиши мумкинлигини олдиндан кўра билган бўлса ҳам, лекин калтабинлик билан уларнинг олдини олиш мумкин деб ўйлайди;

б) бепарволик – шахснинг қонунда кўрсатилган оқибатларнинг келиб чиқиши мумкинлигини олдиндан кўра билиши лозим ва мумкин бўлгани ҳолда уларни олдиндан кўра билмагани.

5. СЕМИНАР САВОЛЛАРИ:

- Ҳуқуқбузарлик тушунчаси.
- Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг мазмуни.
- Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг юридик хусусиятлари.
- Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг бошқа ножўя хатти-ҳаракатлардан фарқи.
- Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг жиноятдан фарқи.
- Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг юридик таркиби тушунчаси.
- Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объекти.
- Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объектив томони.
- Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъекти.
- Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъектив томони.

6. МУСТАҚИЛ ТАЙЁРЛАНИШ УЧУН МАСАЛАЛАР:

1. Маъмурий жавобгарликни қўллаш асосларига нималар киради?
2. Маъмурий жавобгарликнинг ҳуқуқий асосларини кўрсатиб беринг?
3. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тушунчаси.
4. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг умумий хусусиятларига нималар киради?
5. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг ўзига хос хусусиятларига нималар киради?

6. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг жиноятдан фарқи нимада?
7. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг интизомий ножўя хатти-ҳаракатдан фарқи нимада?
8. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг юридик таркибига тушунча беринг?
9. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объекти деганда нимани тушунасиш ва унинг турлари қандай?
10. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объектив томони деганда нимани тушунасиш ва унинг кўринишлари қандай?
11. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъекти деганда нимани тушунасиш ва унинг турлари қандай?
12. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг субъектив томони деганда нимани тушунасиш ва унинг кўринишлари қандай?

7. МУСТАҚИЛ ЎҚИШ УЧУН АДАБИЁТЛАР:

- 1) Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. 08.12.1992 й. қабул қилинган.
- 2) Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. Ўзбекистон Республикаси 22.09.1994 й. 2015-ХИИ-сон Қонуни билан тасдиқланган.
- 3) Қурилиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар учун юридик шахсларнинг жавобгарлиги тўғрисида Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 15 декабр Қонуни // ЎЗР ОМА, 2001, №1-2, 21-м.
- 4) “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 29.09.2010 й. ЎРҚ-263-сон Қонуни билан қабул қилинган // ЎЗР ОМПА, 2010 й.
- 5) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар фаолиятини такомиллаштириш ҳақида”ги 2000 йил 21 сентябр Қарори // ЎЗР ҚХТ, 2000, № 6, 99-модда.
- 6) Хамедов И. Административное право. Учебник.- Т.: УМЭД, 2004. – 234 с
- 7) Эркин Хожиев, Тўлқин Хожиев. Маъмурий ҳуқуқ: Бакалавриятнинг 5380100 - Юриспруденсия йўналиши талабалари учун дарслик / Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Х.Рустамбаев.– Т.: 2006.– 800 б.
- 8) Маъмурий ҳуқуқ: Дарслик / Х.Т. Одилқориев, И.Исмаилов, Н.Т. Исмаилов ва бошқ.; проф. Х.Т. Одилқориев ва Б.Е.Қосимовнинг умумий таҳрири остида. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2010. – 640 б.
- 9) Эркин Хожиев, Тўлқин Хожиев. Маъмурий ҳуқуқ. Дарслик. – Т.: “Фан ва технология”, 2008. – 608 б.